

Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif Ve Pozitif Özgürlükler¹

İbrahim Dursun²

ibrahim.dursun@usak.edu.tr

ÖZET

Çok çeşitli ekonomik ve siyasal örgütlenme tipleri özgürlük kavramını ön plana çıkarmıştır. Liberal ekonomik düzen anlayışı, bireyin refahını arttırmanın yegâne yolunun, onun özgür kılınması olduğunu ifade eder. Devletin yürüttüğü faaliyetler bireylerin özgür alanlarına sınırlama getirmemelidir. Sosyalist ekonomik düzen anlayışı da özgürlüğü, en temel değer olarak kabul etmektedir. Buna göre, bireyi özgür kılabilmenin yolu, onu aynı zamanda maddenin bağımlısı olmaktan kurtarmaktır. Toplumsal refah arttırıldığında ve adil bir gelir dağılımı sağlandığında, birey gerçek anlamda özgür olacaktır. Diğer yandan küreselleşme süreci de özgürlük kavramını çok daha önemli bir konuma taşımıştır. Bu da diğer bazı kavramlar gibi özgürlük kavramının da yozlaşmasına yol açmıştır. Özgürlük birçok kez" ihsan edilmiş" konumuna indirgenmektedir. Bu çalışmada negatif özgürlük ve pozitif özgürlük ayrımı vurgulanarak konunun önemine vurgu yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Özgürlük, negatif özgürlük, pozitif özgürlük.

GİRİŞ

Özgürlük, mevcut bütün ekonomik düzenlerin kendilerine öncelikli hedef ve temel aldığı bir kavramdır. Bu sistemler içinde en geniş uygulama alanı bulan liberal ekonomik düzen anlayışı, bireyin refahını arttırmanın ve dolayısıyla mutluluğunu sağlamanın yegâne yolunun, onun özgür kılınması

¹ Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

² Yrd.Doç.Dr., Uşak Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

İbrahim DURSUN

olduğunu ifade eder. Bu nedenle birey her alanda kendi özgür iradesiyle hareket etmelidir. Devletin yürüttüğü faaliyetler hiçbir şekilde bireylerin, başkalarının özgürlüklerine zarar vermeden oluşturdukları özgür alanlarına sınırlama getirmemelidir.

Sanayi kapitalizminin neden olduğu sorunlara çözüm önerisi olarak ortaya çıkan sosyalist ekonomik düzen anlayışı da özgürlüğü, en temel değer olarak kabul etmektedir. Ancak, liberal anlayıştaki “bireysel özgürlük” kavramı, bu düşüncede “sosyal özgürlük” kavramına dönüşmüştür. Buna göre, bireyi özgür kılabilmeyen yolu, onu aynı zamanda maddenin bağımlısı olmaktan kurtarmaktır. Toplumsal refah arttırıldığında ve adil bir gelir dağılımı sağlandığında, birey gerçek anlamda özgür olacaktır. Toplumsal refahı arttırabilmenin yoluysa mülkiyeti toplumsallaştırmaktan geçmektedir.

Bu çalışmada genel anlamda özgürlükle ilgili bilgiler ve tanımlamalar aktarıldıktan sonra devletin ekonomik faaliyetlerinin sınırını belirleyen “negatif” ve “pozitif” özgürlük kavramları irdelenmiştir.

Vazgeçilmez Bir Değer Olarak Özgürlük

Siyasal teoride, bazı kavramların kapsamı üzerinde henüz bir sonuca bağlanamamış tartışmalar mevcuttur. Özgürlük kavramı da bunlar arasında yer alır. Hakkındaki tartışmalar bir netliğe kavuşamamış olsa da özgürlük, tarih boyunca ve günümüzde genelde bütün toplumların, özelde ise bireylerin “olmazsa olmaz” değerlerinden biri olmuştur.

Özgürlük veya hürriyet kavramı öylesine çok yönlü bir kavramdır ki günümüze dek yaşamış düşünürler özgürlüğün ne olduğunu ifade eden ortak bir tanıma ulaşamamışlardır. Herkes özgürlüğü kendi bakış açısıyla değerlendirmiş ve ona farklı anlamlar yüklemiştir. Bu nedenle de çok sayıda tanım ve yaklaşım ortaya çıkmıştır. On sekizinci yüzyılın önemli şahsiyetlerinden biri olan Montesquieu “hiçbir kelime yoktur ki, özgürlük kelimesi kadar kendisine değişik anlamlar verilmiş ve düşüncelere çeşitli şekillerde yansımış olsun” diyerek bu kavramla ilgili çözüm bolluğuna işaret etmektedir (Kapani, 1993; 3). Montesquieu, insanların bir kısmının, özgürlüğü despotik bir otorite verdikleri kişiden kurtulma aracı; bir kısmının, itaat etmek mecburiyetinde oldukları üstün gücü seçme aracı; bir kısmının da silah taşıma ve bundan dolayı şiddet kullanma hakkına sahip kılınma aracı olarak gördüğünü belirtmektedir (Yayla, 2000; 22).

Özgürlük, bazı yazarlar tarafından “bağımsızlık” kavramı ile eş anlamlı sayılmış ve “her türlü zorlamadan, sınırlama ve sınırlandırmadan, dıştan gelecek her türlü baskıdan uzak olmaktır” şeklinde tanımlanmıştır

Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler

(Kıllıoğlu, 1998; 693). Şüphesiz ki bu anlayış özgürlük kavramını tam olarak kapsayan bir bakış açısını içermemektedir. Zira, bir ülkenin bağımsız olması, o ülkede yaşayan bireylerin özgür olduğu şeklinde yorumlanamaz. Bir ülkenin siyasal ve ekonomik açıdan diğer ülkelere bağımlı olmaması o ülke bireylerinin özgür olduğunu ifade edebilmek için yeterli değildir. O ülkede yaşayan bireylerin özgür olduğunu söyleyebilmek ancak bireylerin ülke içinde baskı ve zorlama altında olmaması halinde mümkündür (Aktan, 1996; 27).

Başka bir anlayışta özgürlük, “bireyin devlet ve diğer bireylerin müdahalesi dışında yaşaması”dır. Bu anlayışa göre birey, içselleştirilmekte, kendi iç dünyasına hapsedilmekte ve sosyal hayattan izole edilmektedir. Oysa özgür bireyin kendi iç evreninin bilincinde olarak yaşaması, dış dünyayla ilişkisini kesmesini gerektirmez. Dolayısıyla özgürlüğü bütünüyle sübjektifleştiren böyle bir yaklaşım, özgürlüğü koruma adına onun alanını daraltmaktadır (Kıllıoğlu, 1998; 693). Birey sadece kendi iç dünyasında değil aynı zamanda toplum içinde de yaşamaktadır. Dolayısıyla sosyal hayat içinde bireylerin özgürlük alanlarını belirleyen bazı kurallar gerekli olmaktadır.

Bireyi kendi küçük dünyasına hapseden yukarıdaki yaklaşımın zıddı olarak değerlendirilebilecek diğer bir yaklaşım özgürlüğü, “imkan eşitliği”, ya da sadece “eşitlik” olarak kabul etmektedir. Buna göre, bütün özgürlük çabası, bireyler arasında eşitsizlikleri giderme, ayrıcalıkları yok etme çabasından başka bir şey değildir (Kapani, 1993; 4).

Özgürlük kavramı soyut bir kavramdır. Bu nedenle uygulama içerisinde farklı boyutlar kazanabilmektedir. Farklı düşünce sistemleri içerisinde özgürlük, belirli bir temele dayandırılmış ve belirli bir alanla sınırlandırılmıştır. Diğer bir ifadeyle her düşünce ekolü, özgürlüğü kendi fikirlerini kuvvetlendirecek şekilde yorumlamıştır. Bu yönüyle bakıldığında bireyin özgür olması gereğini inkâr eden hiçbir sistem bulunmamaktadır. Siyasal düşünce tarihinde sosyalizmden faşizme kadar, neredeyse bütün sosyal teoriler özgürlüğü benimsemişler ve kendilerine dayanak noktası yapmışlardır.

Özgürlük felsefesinin önemli isimlerinden biri olan Hobbes ünlü eseri Leviathan’da özgürlüğü “tam olarak engelleme olmaması” şeklinde nitelendirmiştir. “Engelleme” kelimesiyle de “hareketin önündeki dışsal engelleri” kastettiğini belirtmiştir. Yine aynı eserinde, özgür bireyi “gücü ve zekasıyla yapmaya muktedir olduğu şeylerde, istediği şeyi yapması engellenmemiş kimse” olarak tanımlamaktadır. Yani Hobbes’a göre özgürlük dış engellerin yokluğudur (Kıllıoğlu, 1998; 691).

İbrahim DURSUN

Locke ise özgürlüğü "bireyin, diğerlerinin zorlamasına ve sınırlamasına maruz kalmamasıdır" şeklinde tanımlamaktadır (Brenkert, 1991; 65). Başka bir tanımlamasında ise özgürlüğü, "bireyin olağan bir eylemi gerçekleştirebilme ya da olağan dışı herhangi bir eylemi yapmama gücüne sahip olmasıdır" şeklinde ifade etmektedir (Cranston, 1967; 17).

John Stuart Mill'e göre ise özgürlük; a) vicdan hürriyeti, b) zevk, tercih ve çalışma hürriyeti ve c) dayanışma hürriyetinden oluşur. Vicdan hürriyeti ferdin dilediği gibi düşünmesi, inanması, ahlâklanması, fikrini söylemesi ve yaymasıdır. Zevk, tercih ve çalışma hürriyeti, diğerlerine zarar vermemek şartıyla, sıra dışı bile olsa, kişinin dilediği yaşam tarzını seçmesidir. Dayanışma hürriyeti ise, aynı amaca ulaşmaya çalışanların, hileye başvurmaksızın işbirliği yapmalarını ifade etmektedir. Bu üç özgürlük türünün mevcut olmadığı yerde tam bir özgürlükten bahsetmek mümkün olmayacaktır (Demir, 1997; 26).

Genel anlamıyla özgürlük, bireyin başkasının zorlaması altında olmaksızın davranabilmesi demektir. Başka bir ifadeyle, dışarıdan herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın bireyin başkasına zarar vermeyecek eylem ve davranışlarda bulunabilmesi anlamına gelmektedir (Aktan, 1996; 27). Bu anlamıyla özgürlük, bireyin dışardan herhangi bir baskı olmaksızın karar verebilmesini ifade eder.

Mutlak anlamda özgürlük, bireyin dilediği her şeyi serbestçe yapabilmesini ifade eder. Dışarıdan herhangi bir baskı ve zorlamanın olmaması, bireyin diğer bireylerin keyfi isteklerinden bağımsız hareket edebilmesi ve yapmak istediği, aynı zamanda yapma kudretine sahip olduğu şeyleri serbestçe yapabilmesi, mutlak özgürlüğün söz konusu olabilmesi için gerekli şartlardır. Sartori'ye göre mutlak anlamda özgürlüğün söz konusu olabilmesi için şu beş şartın bulunması gereklidir: Bağımsızlık, mahremiyet, kapasite, fırsat ve iktidar. Burada bağımsızlık, siyasal özgürlükler, yani seçme özgürlüğü; mahremiyet, bireyin baskıya uğramadan kendi kendine karar vererek seçim yapması (tercih özgürlüğü); kapasite, seçenekleri genişletmek; fırsat, seçilecekler arasındaki alternatifleri çoğaltmak ve iktidar, eşit seçme özgürlüğü için gerekli olan şartlardır (Sartori, 1993; 323). Bu yönüyle bakıldığında sosyal hayat içerisinde yer alan bireylerin mutlak anlamda özgür olabilmelerinin oldukça güç olduğu görülmektedir. Zira, toplum içerisinde yaşayan bireylerin mutlak anlamda özgürlüklere sahip olabilmesi oldukça güçtür. Bireyler karşılıklı olarak, diğer bireylerin özgürlüklerini zedeledikleri anda mutlak özgürlükten fedakarlık etmek zorunda kalabileceklerdir.

Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler

Hayek'e göre özgür olmak, bireyin, onu keyfi bir kararla belirli bir şekilde davranmaya zorlayabilecek diğer bir bireyin iradesine tabi olmaksızın, kendi kararlarına ve planlarına uygun bir şekilde eylemde bulunabilmesi imkânıdır (Yayla, 2000; 23). Hayek'in amaçladığı liberal veya serbest toplum, bireyleri diğerlerinin iradesine tabi kılma ve zor kullanmanın en aza indirildiği bir toplumdur (Butler, 1996; 29-30). Hayek mutlak anlamda özgürlüğün, günlük yaşantıda mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Sosyal yaşantı içerisinde, bütün bireyler adına özgürlüğün var olabilmesi için zor kullanmanın gerekli olabileceğine inanır.

Özgürlüklerin düzeyi ve sınırı konusunda birbirinden oldukça farklı görüşler ileri sürülmüştür. Siyasal topluma geçiş öncesinde, doğal yaşam ortamının varlığını kabul eden bazı düşünürler, bireyi, doğanın kurallarına tâbi bir varlık olarak ele almışlardır. Bu düşünce yapısına göre birey, doğası gereği özgür olmayı seven bir varlıktır. Özgürlük bireyin en temel ve doğal hakkıdır. Doğal hukuk savunucularından biri olan on sekizinci yüzyıl filozofu John Locke bireyin üç temel hakka sahip olduğunu ve bu haklardan hiçbir suretle vazgeçilemeyeceğini, taviz verilemeyeceğini belirtmektedir. Locke'un bireyin doğuştan sahip olduğuna inandığı bu üç temel hak şunlardır:

- Yaşama Hakkı: Bireylerin diğer bireylerin öldürme, öldürmeye teşebbüs, sakat bırakma, dövme ve her türlü fiziki saldırı karşısında güvencede olmasını ifade eder. Şüphesiz, bu güvenceyi sağlayacak olan ve bu tür eylemleri cezalandıran kanunlardır.

- Özgürlük Hakkı: Konuşma, basın ve barışçıl olmak kaydıyla toplantı özgürlüğünü sınırlamaya ve bastırmaya yönelik herhangi bir kanunun; fikirler, kitaplar, filmler ya da başka herhangi bir şey üzerinde devlet tarafından uygulanan bir sansürün olmamasını ifade eder.

- Mülkiyet Hakkı: El koyma, millileştirme, kamulaştırma, soygun, haneye tecavüz, sahtekarlık ve kandırma, onur kırıcı yayın ve karalama eylemlerine karşılık bireylerin diğerlerine karşı güvencede olmasını ifade eder.

Özgürlük savunucuları arasında en uç noktayı, "varoluşçuluk" felsefesinin temsilcileri oluşturmuştur. Bu görüş taraftarlarına göre birey kendi kaderinden sorumludur ve kendi dünyasını kendisi kurar. Bu bakış açısıyla birey sınırsız şekilde özgür görünmektedir. Diğer taraftan özgürlük belirli bir kişi için değil, bir toplumu oluşturan bütün bireylerin aynı ölçüde kullanması gereken bir haktır. O halde birey, özgürlüklerini kullanırken başkalarına zarar vermemelidir. Bunun sağlanabilmesi ise, özgürlüklerin

İbrahim DURSUN

sınırlandırılması ile mümkündür. Aynı şekilde özgürlükten yararlanma gibi, hakları kullanmada da bir sınırın olması gereklidir. Bu sınırın en genel ölçüsü bireyin, özgürlüklerini kullanırken kendisi gibi özgür olan diğer bireylerin özgürlük sınırını ve haklarını çiğnememesidir. Yani özgürlüğün en temel sınırı toplum içerisinde yaşayan bireyin diğerleri ile karşılaşması ve ilişkide bulunması sonucunda çizilecektir.

Bu temel ölçünün dışında özgürlüklerin, keyfiliği önleyecek şekilde herkes tarafından kabul edilen kanunlarla sınırlandırılması gerekecektir. Ancak bu sınırlamanın da bir sınırının olması gerekecektir. Özgürlükler alanında en temel bildirilerden biri olan ve 1789'da Fransa'da ilan edilen "İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi"nde, bireylerin özgürlüklerinden gerektiği gibi yararlanabilmeleri için, özgürlüklerin sınırlandırılması gerektiğine işaret edilmektedir. Bu beyannamenin beşinci maddesi şöyledir: "Özgürlük, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmekten ibaret olup, her şahsın tabii haklarını kullanması, diğer toplum üyelerinin aynı haklardan faydalanmalarını temin eden hudutlarla sınırlanmıştır. Bu sınırlar yalnız kanun tarafından tayin olunabilir" (Öner, 1990; 75).

İnsanoğlu doğası itibariyle bencildir. Bu yönünü dizginleyemeyen bireyler kendi menfaatlerini başkalarınınkine zarar vermek pahasına üstün tutar ve kollarlar. Bu yönüyle özgürlüklerin sınırlandırılması, öncelikle maddi özgürlükler alanında söz konusu olmaktadır. Maddi özgürlükler alanında herhangi bir sınırlama yapılmaması durumunda birey başkalarına zarar verebilecektir. Bunu yaparken de gerekçesi, "özgürlüklerimi kullanıyorum" olacaktır. Eğer bireyin bencilliği doğal sürecine bırakılırsa, bireylerin maddi anlamda eşit olmaması nedeniyle, güçlüler kendi özgürlük alanlarını diğerlerinin zarar gördüğü noktaya taşıyacaklardır.

Hemen belirtelim ki, burada bahsini ettiğimiz sınır sadece, diğer bireylerin özgürlüklerini korumak adına konacaktır. Bu sınırlamalar da ancak kanunlar aracılığıyla, diğer bir deyişle devlet eliyle konacaktır. Bir bireyin özgürlüğünü kullanmasının diğer bireylere zarar vermesini ve onların özgürlüklerini sınırlamasını engelleyecek olan şey sadece hukuk kuralları olacaktır. Burada amaç bireyin özgürlüğü adına gerçekleştirdiği eylemlerden diğer bireylerin zarar görmesini, dolayısıyla özgürlüklerinin sınırlanmasını engellemektir. Bu sınırlama da ancak kanunla ve yine kanunda sayılan nedenlerle yapılabilecektir. Özgürlüklerin bu şekilde kanunla sınırlanması güvence olarak düşünülmüştür. Kanun aracılığıyla konulan sınırlar her bireyin doğal haklarını kullanmasının diğer bireylerin aynı haklarını sınırlamasını engellemek için konan sınırlardır.

Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler

Özgürlük ve hukuk ilişkileri konusunda iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre hukuk kuralları özgürlüğün önünde bir engel teşkil etmektedir. Kurallar özgürlükleri azaltmaktadır. Diğer görüşe göre ise hukuk kuralları özgürlüğün güvencesidir. Kurallar bireyin özgürlüğünü diğer bireylere karşı koruyan temel motiflerdir. Eğer özgürlükleri sınırlamaya yönelik kanunlar, genel geçer evrensel değerlere uygun olarak hazırlanmış ve uygulanıyor ise bu tartışmanın çok fazla bir anlamı kalmayacaktır.

Özgür eylemin en fazla çalkantılara yol açtığı ve bu nedenle en çok sınırlamalarla karşılaştığı alan sosyo-ekonomik alandır. Bireye mutluluk vadeden sistemler tüm zamanlar için geçerli ideal bir yaşam biçimi olarak kabul edilirler ve gelecek nesillere eğitim yoluyla empoze edilirler. Bireysel ve toplumsal mutluluğu amaç edinen sistemler zaman içerisinde birer ideoloji haline gelirler. Sistemi dogma biçiminde benimseyen, onu uygulayan ve bundan menfaat sağlayan toplumun durağan unsurları, sistemi korumaya çalışırlar. Dinamik unsurlardan gelen eleştirileri ana teze ekledikleri yeni argümanlarla cevaplamaya çalışırlar. Tez-antitez çatışması bazen fikir anlamını aşarak fiziksel alana kayar ve özgürlüklerin sınırlandırılması, bir çok alan için söz konusu olur. Böylelikle, hayatımızın önemli yönlerine hükmeden sistemler ve rejimler, özgürlüğün etkin ve verimli olması gerektiği en uygun alan olmaları gerekirken, özgürlüğün pek olmadığı, çoğu zaman kısıtlandığı bir alan haline gelmişlerdir (Ceylan, 1999; 192-193). Nitekim toplum refahını sağlamak ve ülkeyi medeni toplumlar seviyesine çıkarmak amacıyla kurulmuş sistemler ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda özgürlükleri baskı altına alabilmektedirler. Ancak tarih, bu tip yönetimlerin yıkılışına çokça şahit olmuştur. Bireyi baskı altına almaya çalışan ve tepeden inmece politikalarla onu yönlendirmeye çalışan hiçbir sistem varlığını devam ettirememişler ve ettiremeyeceklerdir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi özgürlük kavramı ile ilgili tartışmalar halen bir neticeye ulaşabilmiş değildir. Kanaatimizce, özgürlük gibi farklı yorumlamalara açık bir kavramı tüm yönleriyle tanımlamaya çalışmak yerine, bu gibi kavramlarla ilgili sorunların genel sınırlarını tanımlamak çözüme ulaşmak adına daha anlamlı olabilecektir. Diğer bir ifadeyle özgürlüğün ne olduğundan çok, onun alanı ve bu alanın kendimiz ya da diğer bireyler tarafından engellemeler, zorlamalar, güç ve otorite aracılığıyla nasıl sınırlandırıldığını tartışmak gerekmektedir.

Bireysel özgürlüğün gerçekleşebilmesi için gerekli şartlar Brenkert tarafından şu şekilde açıklanmıştır (Brenkert, 1991; 9):

İbrahim DURSUN

- Bireyin menfaatleri ve hedefleri bizzat kendi sınırlamalarına maruz kalmamalıdır.

- Bireyler diğer bireyler tarafından kısıtlamalara ya da zorlamalara maruz kalmamalıdır.

- Bireylerin arzuları ve inançları diğer bireyler tarafından etkilenmemelidir.

- Bireyler yapmayı istedikleri şeyi bilinçli ve bilgili olarak yapmalıdır.

- Haklar, bireyleri bireysel ve kurumsal güçlere karşı korumalıdır.

- Bireyler, bir şeyi yapmaya mecbur tutulamazlar ve diledikleri şeyleri yapabilirler.

- Farklı fırsatlar mümkün olabilmelidir, yani bireyler sadece bir tek şeyi değil çok çeşitli şeyleri yapabilmelidir.

- Bireyler mantıksız tutkulara ve arzulara maruz kalmamalıdır.

- Bireyler kendilerinin belirlediği değerlere göre yaşamalıdır.

Bireyler, tüm bu şartlar sağlanabildiği ölçüde siyasal, sosyal ve ekonomik alanda özgür olabileceklerdir.

Negatif Özgürlükler ve Pozitif Özgürlükler Ayrımı

G. Jellinek'in klasikleşen ve büyük ölçüde benimsenen sınıflandırması ile bireylerin sahip olduğu özgürlükler; a) negatif statü hakları, b) pozitif statü hakları ve c) aktif statü hakları şeklinde üç temel kategoriye ayrılır. Negatif statü hakları ya da diğer bir ifadeyle negatif özgürlükler, bireyin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını belirleyen vicdan hürriyeti, düşünce hürriyeti, kişi güvenliği, konut dokunulmazlığı gibi özgürlüklerdir. Bu tip özgürlük anlayışında devlete, toplumsal hayatın her alanında negatif bir fonksiyon yüklenir. Devletin hiçbir alanda bireyin özgürlüğüne müdahalesine izin verilmez. Negatif statü bireyin devlet olmaksızın bireysel sorunlarını çözebilmesi, devlete gerek olmaksızın sosyal hayatını düzenleyebilmesi ve devlet olmaksızın işlemlerini görebilmesi için devletten özgür kalabildiği bir durumu ifade eder. Negatif statü hakları bireye, devlete karşı bir savunma pozisyonu veren haklar, yani onu belli saldırılardan koruyan haklardır (Gören, 1995; 24-25).

Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler

Pozitif statü hakları ise vatandaşa, devletten sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi alanlarda bir hizmet ve yardım isteme imkânı sağlar. Vatandaşların bu taleplerine karşılık verebilmek amacıyla da devlete belirli ödevler ve fonksiyonlar yükler. Pozitif statü bireyin özgürlüğüne devlet olmaksızın tam olarak kavuşamadığı, devletin sağladığı hizmetlere ihtiyacı olduğu bir durumu ifade eder.

Aktif statü hakları da siyasal görüş ve tutumlarını açıklama, örgütlenme, oy kullanma, referandum, seçme ve seçilme yollarıyla vatandaşa toplum yönetiminde söz sahibi olma ve kararlara katılma imkanı veren siyasal haklardır. Bireylerin aktif statü haklarına sahip olması ve bu haklardan faydalanabilmesi, devletin bireyin özgürlüğünü kullanabileceği bir alan haline gelmesini temin edecektir.

Bu üç gruba giren haklar özgürlüğün birbiri ile sıkı sıkıya bağlı olan yönlerini oluştururlar. Negatif özgürlükler ve haklar, pozitif özgürlükler ve haklar tanınmadığı sürece başlı başına özgürlüğü sağlamaya, büyük kitleleri ondan yararlandırmaya yeterli değildir. Çünkü negatif anlamıyla özgürlükler soyut bir birey için söz konusu olabilecektir. Burada hemen şunu ifade edelim ki, pozitif özgürlüklerin birilerinin ya da devletin bir başışı ve lütfu olarak görmemek gerekir. Pozitif özgürlükler bireyleri özgürlüklerini kullanabilme yetisine ulaştırmayı hedeflediği sürece bir başış olmaktan çıkacak, aksine özgürlüklerin gerçekleştirilebilmesine imkan sağlayacaktır.

Sadece pozitif hakların tanınması da sosyal güvenliği büyük oranda sağlasa bile, bireyi gerçek anlamda özgür kılmayacaktır. Diğer yandan bu iki tür hak da siyasal katılma hakları olmadan iktidar tarafından her zaman geri alınabilecek bir başış niteliğinde olacak ve tamamen desteksiz ve güvencesiz kalacaktır. Devletin, bireyin özgürlüklerini sınırlamaya yönelik faaliyetlerine engel olmanın en etkili yolu kişiyi iktidarın kuruluşuna katılmaya çağırarak ve onun kullanılmasını denetleme imkânını kendisine sağlamaktır. Bununla birlikte şurası da bir gerçektir ki, siyasal haklar diğer hak ve özgürlüklerle desteklenmedikçe başlı başına fazla bir anlam ifade etmez (Kapani, 1993; 6-7).

Görüldüğü gibi çeşitli yönleriyle özgürlük bir bütündür. Bu bütünü parçalara ayırmak, onu bu değişik yönlerinden sadece birine indirgemek mümkün değildir. Bu bölünmezlik özgürlüğün en temel yanı olmakla birlikte üç büyük kategori halinde belirtilen hak ve özgürlüklerin tarih süreci içerisindeki gelişim çizgileri birbirinden farklıdır. Siyasal haklar (aktif statü hakları) eski çağlarda ortaya çıkmıştır. Klasik birey hakları (negatif statü hakları) ise onsekizinci yüzyılda gelişmiştir. Sosyal ve ekonomik haklar

İbrahim DURSUN

ise çok daha yenidir ve yirminci yüzyıl içinde oluşup yerleşmeye başlamışlardır.

Özgürlük fikri hem pozitif hem de negatif yönleri olan bir görünüm sergilese de bir çok yazarın eğilimi negatif yaklaşım noktasında yoğunlaşmaktadır (Allen, 1966; 3). Bununla birlikte pozitif ve negatif özgürlük ayırımı, bir neslin modern siyasal söyleminin en önemli tartışma konularından biri olmuştur. Bu iki kavram arasındaki ayırımı sistematik olarak ilk kez, İngiliz filozof Thomas Hill Green ortaya koymuştur. Liberal teorinin gelişiminde dönüm noktası olan pozitif özgürlük anlayışının bir taraftarı mı olduğu, yoksa kendinden önce mevcut tartışma içerisinde negatif özgürlüğün önemini vurgulayarak negatif özgürlük-pozitif özgürlük ayırımının anlamsızlığını mı vurgulamaya çalıştığı konusunda tartışmalar olmakla beraber (Simhony, 1993; 28) Green'in pozitif özgürlük savunucusu olduğu yaygın bir görüştür.

Pozitif özgürlük kavramı da ilk olarak geniş anlamdaki liberal gelenek içerisinde yer alan düşünürlerce sahiplenilmiş olsa bile, liberalizmin özgürlük anlayışı genellikle "negatif özgürlük" olarak adlandırılmaktadır. Zira klasik anlamdaki birey hak ve hürriyetleri burjuva sınıfının feodal güçlere karşı verdiği mücadele sonucunda şekillenmiştir. Dolayısıyla klasik liberal özgürlükler devlete karşı ileri sürülen özgürlüklerdir.

Negatif özgürlük ve pozitif özgürlüğü en öz şekilde tanımlayan iki kavram vardır: **"-den özgürlük"** ve **"-e özgürlük"**. Negatif özgürlük anlayışı **"-den özgürlük"** kavramıyla açıklanabilir. Burada kastedilen her şeyden özgür olmaktır. Diğer kavramda ise bir bireyin ya da kurumun, örneğin devletin, diğer bir bireye çeşitli hakları ve özgürlükleri sağlaması söz konusudur.

Pozitif ve negatif özgürlük kavramlarının kullanılmasında önemli sayılabilecek bir noktaya dikkat edilmelidir. Pozitif ve negatif kelimeleri, oldukça yoğun biçimde değer yüklü ve zihinlerde hemen belirli çağrışımlar yapan sözcüklerdir. Pozitifte bir olumlama, müspetlik; negatifte ise bir olumsuzlama, menfilik unsuru vardır. Bundan dolayı, hem ilk bakışta pozitif özgürlük ve negatif özgürlük kavramlarının anlaşılması güç olmakta, hem de bazı yazarlar, peşinen pozitif özgürlüğü, pozitif kelimesinin çağrıştırdığı anlamdan dolayı yüceltmekte; negatif özgürlük ise, yine aynı şekilde, negatif kelimesinin verdiği çıplak izlenimden hareketle, kötüleyici anlamda kullanılmaktadır. Oysa, bu konuda, negatif ve pozitif kelimeleri kendi başlarına bir olumlama veya olumsuzlama niteliği taşımamalı, yalnızca farklı özgürlük anlayışlarını belirtmek için kullanılmalıdır (Yayla, 1998; 155).

Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler

Negatif özgürlük bireyi zorlamadan ve müdahaleden kurtarmayı amaçlarken, pozitif özgürlük bireyin kendi kendisinin efendisi olmasını amaçlamaktadır. Yine negatif özgürlük daha çok bireyin eylemlerine sınırlama getirmesi muhtemel dış faktörler üzerinde yoğunlaşırken, pozitif özgürlük dış faktörlerden ziyade bireyin iç potansiyelini harekete geçirici bir süreç üzerinde durmaktadır. Pozitif özgürlük anlayışı vurgulayan Berlin'e göre, yalnız başına olduğu durumlarda negatif özgürlük, soyut bir kavram olması nedeniyle bir anlam ifade edemeyeceği için temel sorun "bir topluluğun üyesi olarak bireyin nasıl bağımsız olabileceği" sorunudur. Bu noktadan hareketle pozitif özgürlük bireyin kendini kavramasını ve idrâk etmesini sağlamak için dışarıdan yöneltilen müdahaleleri tamamen ortadan kaldırmayı öngörmez. Aksine bireyin özgürlüğü, devletin sağlayacağı imkânlarla temin edilecektir (Çaha, 1999; 43).

Negatif Özgürlükler

Negatif özgürlük kısaca devletin ve/veya diğer bireylerin müdahalesinin yokluğu olarak tanımlanabilir. Böylesi bir özgürlük tanımı devletin faaliyet alanına önemli sınırlamalar getirir ve ona negatif fonksiyonlar yükler (Caslin, 1993; 293). Green'den önce negatif özgürlük ve pozitif özgürlük ayırımına dikkat çeken Isaiah Berlin negatif özgürlüğü "bireyin hareket alanının daraltılmaması" olarak tanımlamaktadır (Berlin, 1958; 7). Berlin bireyin kendisi ve çevresi üzerinde etkin bir gücü ve üstünlüğü olmaksızın özgür olamayacağını ifade etmektedir. Bu anlamıyla negatif özgürlük "bireyin kendisi ve mülküne yönelik bir saldırının ve fiziki zorlamanın olmaması" şeklindeki özgürlük anlayışını yansıtmaktadır.

Negatif özgürlükler ya da literatürdeki diğer kullanımıyla klasik (tabii, doğal) özgürlükler insan olmak vasfıyla tüm bireylerin cinsiyet, ırk, din ve dil farkı gözetilmeksizin sahip oldukları özgürlüklerdir (Aktan, 1996; 28). Bu temel özgürlüklere sahip olmak için devlete gerek yoktur. Çünkü bunlar, bireyin doğuştan sahip olduğu, ancak herhangi bir bireye ya da siyasal iktidara devretme hak ve yetkisinin bulunmadığı özgürlüklerdir. Bu özgürlük anlayışında, toplumsal yaşam içinde bulunan bir aktör olduğu noktasını göz önünde bulundurarak, bireyin her türlü zorlamadan uzak olması gerektiği kabul edilmektedir. Söz konusu bu zorlama sosyal çevreden de gelebileceği gibi, toplumun bir üyesi olarak bireye en büyük engel ve zorlama devletten gelmektedir. Bu nedenledir ki, negatif özgürlük anlayışına göre bireysel özgürlüğün temin edilebilmesi için öncelikli olarak siyasal iktidarın sınırlandırılması gereklidir. Negatif özgürlük anlayışı bireyin lehine dahi olsa müdahaleyi kabul etmemektedir. Bu anlayışta devletin temel görevi, sadece güvenliği sağlamak ve adaleti temin etmektir.

İbrahim DURSUN

Amerikan ve Fransız devrimleri siyasal iktidara karşı bireyin özgürlüğünü ön plana çıkarmayı hedeflemektedir. Bunu sağlamanın en temel yolu da devletin iktidar alanını sınırlandırmaktır. Devletin müdahale ve faaliyet alanının daraltılması, devrimi gerçekleştirenler açısından özgürlüğü ifade etmektedir. Bu daralma ölçüsünde birey özgür olacak, maddi ve manevi benliğini keşfedip geliştirebilecektir. Amerikan ve Fransız bildirilerinde somutlaşan insan hak ve özgürlükleri devlet iktidarını çerçevelemiş ve onun hiçbir zaman aşamayacağı bir sınır çizmiştir. Bu sınırın belirttiği alan, kişinin özel alanı, onun serbest hareket çevresi idi. Devlete sadece pasif ve negatif bir görev yüklenmektedir: Bu alana hiç karışmamak, kendisi için çizilen çerçevenin dışına çıkmamak. İşte, on sekizinci yüzyılda gelişen ve bir temele oturan klasik özgürlüklere “negatif özgürlükler” denmesinin temel nedeni devlete yüklenen bu negatif fonksiyondur (Kapani, 1993; 50).

Negatif özgürlüklerin esası bireyin diğer bireylerin zorlaması altında kalmaksızın hareket edebilmesidir. Burada “zorlama” ile kastedilen bir bireyin hareket alanının bir diğeri tarafından kontrol edilmesi, bireyin bir kötülükten kaçınmak veya bir iyiye ulaşmak için kendi planlarına göre hareket edemeyip, bir başkasının planları ve buyrukları doğrultusunda davranmaya zorlanmasıdır. Bu durumda birey kendi zekasını veya bilgisini kullanmaya, ya da kendi hedeflerini ve inançlarını izlemeye muktedir olamamaktadır. Zorlama bireyi düşünen ve değerlendiren bir varlık olmaktan çıkarır, onu başka birinin amaçlarının gerçekleştirilmesinde kullanılabilir basit bir araç durumuna düşürür. Bu durumdaki bir bireyin eylemleri özgür eylemler değildir. Özgür eylem bireyin başkalarının isteği ve bilgisine göre düzenlediği veya başkalarıyla düzenlenen eylem değil, kendi bilgi, inanç ve amaçlarına göre kendisinin belirleyip yaptığı eylemlerdir (Yayla, 1998; 157).

Bununla birlikte bazı durumlarda özgürlüğü temin etmek adına zor tehdidini kullanmak kaçınılmazdır. Özgürlük herhangi bir birey için olduğu kadar toplumun tümü için bir değer ifade etmektedir. Bu nedenle bireyin canına ya da maddi-manevi varlıklarına yapılacak saldırıyı engellemenin tek yolu ya bizzat özgürlükleri çiğnenen birey tarafından ya da onun adına devlet tarafından cezalandırılma tehdididir. Zor kullanmayı düşünen birey bunu yaptığında cezalandırılacağını bildiğinden bundan vazgeçebilmektedir.

Özgürlüğün negatif yorumu klasik liberallerin hemen hemen tamamı tarafından benimsenmiştir. Diğer bir ifadeyle klasik liberalizmin özgürlük anlayışı, genellikle, negatif özgürlük olarak adlandırılmaktadır. Revizyonist liberaller ve sosyalistler ise pozitif özgürlük anlayışını benimsemektedirler. Negatif özgürlük müdahalenin olmaması ve bağımsızlıktır. Pozitif özgürlük

Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler

ise kolektif karar alma mekanizmasına katılma hakkı vermektedir. Bu anlamıyla bütün klasik liberaller negatif özgürlük taraftarıdır (Gray, 1986; 7). Klasik görüşün benimsediği negatif özgürlük anlayışı, bireylerin faaliyetlerinin yetersizliğinden ya da gerçekten arzu ettikleri faaliyetleri yapıp yapamadıklarından çok, bireyin faaliyetlerine yönelik her hangi bir sınırlama ya da baskının olup olmadığıyla ilgilidir. Diğer bir ifadeyle doğuştan itibaren mevcut içsel engellerle değil, dışsal sınırlamalarla ilgilidir (Gould, 1993; 36). Locke'dan günümüze uzanan liberal düşünce geleneğinde, hemen hemen her düşünür tarafından çeşitli şekillerde özenle anlatılan negatif özgürlük anlayışında baskı (zorlama), özgürlüğün önündeki en önemli engeldir. Başka bir ifadeyle bir birey, davranışlarına ve hareketlerine, diğerleri tarafından müdahale edilmediği ölçüde özgürdür. Bireyin herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan davranabildiği alan ne kadar geniş ise, özgürlüğü de o kadar geniştir.

Negatif özgürlük anlayışında asıl olan bireye "bir şey sağlanması" değil, onun dışarıdan baskı ve zorlamalara maruz bırakılmamasıdır. Birey her şeyden önce sosyal bir varlıktır. Bu durumda özgürlük sorunu, bir bireyin diğer bireylerle olan ilişkilerinde ortaya çıkan bir durumdur. Doğa ile olan ilişkilerimizde özgürlük adına her hangi bir sorun yaşamayız. Birey doğa ile barışık yaşadığı müddetçe, doğa tarafından bireyin özgürlüğünün sınırlandırılması söz konusu olmaz. Ancak beşeri ilişkiler bağlamında özgür olmak veya olmamaktan söz edilebilir. Örneğin birilerinin tercihlerimizi sınırlandırması halinde, özgürlüğümüzün sınırlandırıldığını söyleyebiliriz.

Çeşitli kavramlar özgürlükle karıştırılmakta veya onunla eş anlamlı görülmektedir. Özgürlük bazen sadece siyasal özgürlük, bazen iç veya metafizik özgürlük ve bazen de iktidar (yetenek) anlamında kullanılmaktadır. Hayek, özgürlükle bazı yakın ilişkileri bulunsa bile, bu kavramların klasik liberalizmin kabul ettiği anlamda özgürlük olmayıp, başka değerlere ve kuramlara işaret ettiğini söylemektedir. İşte klasik liberalizmin özgürlük kavrayışından daha farklı olan bu tür özgürlük anlayışları, genelde pozitif özgürlük adı altında toplanmaktadır (Yayla, 1998; 153).

Doğal haklar herhangi biri ya da devlet tarafından verilmezler. Bu hakları bireye bahşeden, Yaratacı'dır. Ancak doğal hak kavramı moral bir kavram olup tanımlayıcı bir kavram değildir. Bir hakkın doğal hak olduğunu söylemek insan haklarının genel niteliğini ifade etmektir. Bununla birlikte gerçek dünyada haklar devletin eylemleri sonucunda belirlenmiş, zorlanmış, yok sayılmış ve çiğnenmiş haklardır ve bu özelliğe genelde dikkat edilmez. Moral açıdan bu hakların var olması hoş olabilir ama doğal haklar tanımlayıcı değil sadece moral kavramlardır (Riker, 1990; 50).

İbrahim DURSUN

Pozitif Özgürlükler

Fransız ihtilâline kadar önemli bir gelişme kaydederek bu ve bundan sonraki bildirgelerle daha da somutlaşan bireyci özgürlük anlayışına karşı on dokuzuncu yüzyıldan itibaren yavaş yavaş bir eleştiri ve tepki ortaya çıkmıştır (Kapani, 1993; 50). Önceki yüzyılın sosyal akımlarından kuvvet alıp giderek büyüyen bu tepki, zamanla özgürlüğün pozitif yorumlarının yapılmasına yol açmıştır. Sanayi devriminin ortaya çıkardığı işçi sınıfının problemleriyle bu dönemde revaçta olan Marksist ve kollektivist tepkilerin de etkisiyle sosyal liberalizm, diğer bir ifadeyle özgürlüğün pozitif yorumu ortaya çıkmıştır.

Liberal kavramlardaki yozlaşma sonucunda, bir zamanlar ekonomik özgürlüklerle sıkı ilişki içinde olduğu düşünülen bireysel özgürlük talebi bu dönemden sonra devletin çözüm üretmesi gereken bir sorun haline gelmiştir. Geçmişte siyasi faaliyet alanını belirleyen aşılabilir bir sınır işlevi gören bireysel özgürlükler, devletin pozitif faaliyetini gerektiren refah hak edişlerine dönüşmüştür (Barry, 1997; 2).

Bu dönemden sonra artık, liberal teoride iki farklı özgürlük anlayışı mevcuttur. İlk anlayış, yukarıda ifade ettiğimiz gibi özgürlüğün, “baskının olmaması” şeklindeki anlamı üzerinde yoğunlaşır. İkinci anlayışa göre ise, diğer bireyler ve/veya devlet bireye çeşitli yükümlülükler yükleyebilir. Klasik liberal anlayışta özgürlük devletin ve diğer bireylerin müdahalesinin yokluğudur. Bireylerin faaliyetleri ve çabalamaları güçleştirilirse ya da ilgileri başkalarının yaptığı şeylere yönlendirilirse, seçim alanları veya alternatifleri daraltılırsa daha az özgür olacaklardır. Yine de, bireyler diğer bireylerin ve kurumların arasında yaşamak zorunda olduğu süreçte özgürlükler üzerindeki sınırlamalar bazı davranış şekilleri için gerekli olacaktır. Diğer taraftan revizyonist liberaller (Neo-klasik iktisatçılar) refahın sağlanması için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini ifade ederek genelde klasik teoriye özelde de bu teorisinin benimsediği negatif özgürlük anlayışına eleştiriler yöneltmişler ve özgürlüğün pozitif yorumunu yapmışlardır.

Negatif özgürlük anlayışına göre, bireye hayat hakkı tanınmıştır. Fakat örneğin, gelir durumunun uygun olmaması halinde birey, en basit sağlık şartlarından bile yoksundur ve hayatını tehdit eden çeşitli hastalıklara karşı çaresizdir. Negatif özgürlük anlayışının devlete yüklediği pasif rol, günlük hayatta çeşitli maddi sıkıntılar içerisinde bulunan bireylerin tamamen kendi hallerine bırakılması anlamına gelmektedir (Kapani, 1993; 51). Bu nedenle devlet aktif görevler üstlenmeli, diğer bir ifadeyle sosyal devlet karakteri taşımalıdır. Özgürlüğün bu iki yönü üzerindeki tartışma liberal teoride

Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler

önemli bir yer tutmaktadır. Bu tartışmanın farklı boyutları, Locke'un "Second Treatise", Mill'in "On Liberty" ve Berlin'in "Two Concepts of Liberty" adlı eserlerinde detaylı bir şekilde tartışılmıştır.

Pozitif özgürlük kavramının gelişiminde iki ana akım göze çarpmaktadır. Bu akımlardan ilki Green tarafından formüle edilmiştir. Green'e göre, bireylerin özgür olmaları için eyleme muktedir kılınmaları gerekmektedir. Bunun için de devletin bazı görevler üstlenmesi ve toplumsal yaşayışa, özgürlüğü arttırıcı müdahalelerde bulunması gereklidir. Ona göre özgürlük sadece bireysel bir kavram olmayıp aynı zamanda toplumsal bir kavramdır. Bu anlayışa göre, daha fazla güvenlik ya da adalete ulaşabilmek için bireyler üzerine daha fazla sınırlama konularak bireylerin özgürlüklerinin kısıtlanması gerekli olabilir (Brenkert, 1991; 65). İkincisi, Isaiah Berlin'in son derece çarpıcı biçimde ifade ettiği "iç (inner) özgürlük"tür. Özgürlük, yüksek ideallerin hizmetinde olan "yüksek ben" in, tam tersi özelliklere sahip olan "alçak ben" e hakim olmasıdır. Aynı zamanda özgürlük bireyin "alçak ben" in yansımaları olan basit çıkarlar peşinde koşması yerine, "yüksek ben" in "alçak ben" i kontrol altına almasıdır. Böylece bireyler "yüksek ben" den kaynaklanan yüce ideallerin buyruğunda olacaklardır (Yayla, 1998; 153). Berlin kişinin ancak kendine hakim olması durumunda özgür olacağını ifade etmektedir. Gelip geçici ve irrasyonel tutkuların peşinde koşan "alt ben", rasyonel, gerçek mutluluk kaynağı olan ve uzun vadeli amaçları ifade eden "üst ben" in denetimi altında olduğu sürece bireyler gerçek anlamda özgürlüğü yakalamış olacaklardır. Gerçekten de özgürlük genellikle dışarıdan yöneltilen saldırılara ve zorlamalara muhatap olmama şeklinde anlaşılmaktadır. Oysa ki dış baskılara maruz kalmasa da içindeki (alt benin) irrasyonel tutkuların (örneğin, uyuşturucu ya da alkol bağımlılığı ya da kumarbazlık gibi) esiri olan bireyler gerçek anlamda özgür değildirler. Alt beni beden (nefis), üst beni de ruh olarak algıladığımızda özgür olma mücadelesinin ruhu bedene hakim kılma savaşı olduğunu söyleyebilmek mümkün olacaktır.

Green'le ön plana çıkan pozitif özgürlük anlayışı toplumsal içerikli olup, devletin bazı toplumsal amaçlarla bireyin özel alanına müdahale etmesini özgürlüğü arttırıcı veya "özgürleştirici" bulmaktadır. Green'e göre bu müdahalelerin özgürlüğe aykırılığı görünüştedir; gerçekte özgürlük alanını genişletmekte ve özgürlüğü mümkün kılmaktadır (Erdoğan, 1993; 41). Pozitif özgürlükleri benimseyen sosyal liberallerin etkisiyle bireysel özgürlük ve negatif devlet üzerine kurulu klasik liberalizmin yerini toplumsal özgürlük (pozitif özgürlük) ve aktif devlet anlayışı almıştır. Mademki özgürlük, bütün bireyler için bir değer ifade etmektedir, o halde liberal bir toplumda özgürlüğün boyutları diğer toplumsal değerlere de bağlı olmalıdır. Pozitif özgürlük taraftarlarına göre, özgürlüğü sadece

İbrahim DURSUN

baskının olmaması şeklinde açıklamak yeterli değildir. Bu anlamıyla özgürlük bir slogandan öteye gidemeyecektir (Brenkert, 1991; 67).

Özgürlüğün pozitif yorumcuları arasında yer alan Hegel ve onun görüşlerini benimseyen takipçileri özgürlüğü kendini kavrama fırsatına sahip olmak şeklinde tanımlamaktadır (Gray, 1986; 57). Kendini kavramayı etkin bir biçimde gerçekleştirebilmek için çeşitli yetenekler gereklidir. O halde özgürlük için bu yeteneklerin dikkate alınması gerekecektir. Modern revizyonist liberaller buradan yola çıkarak refah devletini özgürlüğü arttırıcı bir kurum olarak görürler. Refah devletinin bireylere, özgürlüklerini arttırmak için gerekli kaynakları sunacağını iddia ederler. Revizyonist liberaller, Hegel'in takipçileriyle, pozitif özgürlüğün herhangi bir eylemi gerçekleştirmek için yasal haklara sahip olmanın ötesinde bazı şeyler içerdiği fikrini paylaşırlar. Pozitif özgürlük her şeyden önce, bireyin kendi hayatı ile ilgili en iyi eylemleri gerçekleştirebilmesi için gerekli kaynakları ve fırsatları ifade etmektedir. Revizyonist liberaller pozitif ya da gerçek özgürlüğün yalnızca uyumlu ve birbiri ile kaynaşmış bireylerden meydana gelen toplumlarda mümkün olabileceğini ifade ederler.

Pozitif özgürlüğün Hegelci yorumu, Berlin ve çağdaşı diğer liberaller tarafından eleştirilmiştir. Onlar özgürlüğün ve kendini kavramanın aynı şey olmadığına işaret etmişlerdir. Bir birey, daha fazla değer verdiği amaçlar uğruna kendini kavrama fırsatından fedakârlıkta bulunmayı özgür bir davranış motifi olarak tercih edebilir. Ayrıca kendini kavramanın içeriği anlaşılır olmaktan oldukça uzaktır. Sonuç olarak Hegel'in pozitif özgürlük anlayışı bu iktisatçılar tarafından reddedilmiştir. Çünkü Hayek'in işaret ettiği gibi, eylemde bulunma yeteneğini içeren Hegelci özgürlük denkleminin sonuçları, liberal eşit özgürlük idealine uymamaktadır. Çünkü yetenek, doğası gereği eşit bir şekilde dağıtılmamıştır. Görüldüğü gibi pozitif özgürlüğün Hegelci yorumu ile, farklılık ve eşitliğin liberal değerleri arasında aşılması güç bir çatışma mevcuttur.

Pozitif özgürlük anlayışı Sosyalist, Marksist ve Neo-Marksist yazarlar tarafından teorilerinin oluşumunda dayanak noktası olarak kullanılmıştır. Böylece pozitif özgürlük kavramı daha geniş boyutlar kazanmıştır. Bu teorileri savunanlar, özgürlüğün bireyler yerine sınıf ve tabaka gibi çeşitli sosyal katmanlara ait bir özellik olarak görülmesi gerektiğini söylerler. Devlete özgürlüğün "şekli" bir hak olmaktan çıkartılıp fiili hak haline getirilmesi için önemli görevler düştüğüne inanırlar. Pozitif özgürlük anlayışının modern versiyonu Neo-Marksist Herbert Marcuse'un felsefesinde bulunabilir. Marcuse'a göre, Batılı kapitalist demokrasiler özgürlüğün önündeki geleneksel engelleri kaldırmışlar fakat onların yerine yeni baskı ve tahakküm biçimleri yerleştirmişlerdir. Kitleler tüketim arzuları

Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler

modern kapitalizmin teknikleri tarafından yönlendirildiği için, gerçek özgürlükten yararlanamamaktadır. Bütün bu pozitif özgürlük yorumları liberalizmin negatif özgürlük anlayışından tamamen farklıdır. Liberal sosyal teori, negatif özgürlük anlayışı üzerinde yükselirken, pozitif özgürlük, ılımlı, refah devleti savunucusu sosyal teorilere veya mantiki sonuçları en uç noktaya kadar izlendiğinde, radikal, totaliter kuramlara kaynaklık edebilmektedir (Yayla, 1998; 154). Sosyalist, Marksist ve Neo-Marksist yazarlar pozitif özgürlüğe daha geniş açılımlar kazandırmışlardır. Bu yazarlar, devlete, soyut bir hak konumundaki özgürlüğü fiilî bir hak haline getirme yönünde önemli görevler yüklemişlerdir.

Sonuç

Özgürlük, gerek negatif gerekse pozitif anlamıyla, bireyler açısından vazgeçilmez unsurlardan biridir. Bu nedendir ki bütün sistemler "özgürlük" kavramına sahip çıkmışlardır. Bununla birlikte bu sistemlerin bazıları, bireylerin doğuştan sahip olduğuna inanılan doğal özgürlüklerin dahi sınırlandığı baskıcı rejimlere dönüşmüştür. İlk dönemlerde, bireylerin diğer bireylere karşı güvence altına almaya çalıştıkları özgürlüklerinin, sonraki dönemde siyasal iktidarlara karşı da savunulması ve güvence altına alınması zorunluluğu doğmuştur. Doğal özgürlük anlayışı, yaşanan toplumsal değişmelerin bir sonucu olarak, devlet ya da iktidarlar tarafından tanınan sınırlı bir "serbesti"ye dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle bireyler, ancak kanunların ya da iktidarların belirlediği çerçevede özgür olabilmektedirler.

Bu açıdan bakıldığında piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik işleyişin temel özgürlük anlayışının negatif özgürlükler noktasında odaklanması gerekmektedir. Pozitif özgürlük anlayışı devletin ekonomik işleyişe ve bütünüyle sosyal hayata sonu belirsiz bir şekilde müdahalesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu ise piyasa sürecinin önündeki en büyük engellerden biridir. Diğer yandan soyut anlamıyla özgürlüklere sahip olmak çok fazla anlam ifade etmiyor gözükebilir. Ancak negatif özgürlük anlayışı bireyin içsel sınırlamalarıyla değil ona dıştan gelen sınırlamalarla ilgilidir. Dışarıdan gelen sınırlamalar önlendiğinde ya da kaldırıldığında, bireyler kabiliyetleri çerçevesinde her türlü ekonomik değere sahip olabilmek için imkânına sahip olacaklardır.

KAYNAKLAR

AKTAN, Coşkun Can (1996), *Demokrasi ve Piyasa Ekonomisi Yönünden Türkiye Dünyanın Neresinde*, EĞİAD 1996 Raporu, İzmir.

İbrahim DURSUN

- ALLEN, Clark Lee (1966), *Economic Freedom and Public Policy*, ed. Robert Smith & Frank T. De Vyner, Duke University Press, Durham, N.C.
- BARRY, Norman (1997), *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*, çev.: Mustafa Erdoğan, LDT Yayınları: 11. Ankara.
- BERLIN, Isaiah (1958), *Two Concepts Of Liberty*, Oxford University Press: Clarendon.
- BRENKERT, George G. (1991), *Political Freedom*, Routledge.
- BUTLER, Eamonn (1996), *Hayek*, çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, Liberal Düşünce Topluluğu Yay. No: 7, Ankara.
- CASLİN, Terry (1993), "Ekonomi ve Devlet" iç. çev. Mansur Akgün, der. SAYBAŞILI, Kemali, *Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler*, Bağlam Yay. s.293. İstanbul.
- CEYLAN, Yasin (1999), "Özgürlük ve Sorumluluk", *Yeni Türkiye*, Yıl: 5, Sayı: 29, ss.192-193.
- CRANSTON, Maurice (1967), *Freedom: A New Analysis*, Longmans: London.
- ÇAHA, Ömer (1999), "Liberalizmin Temel İlkeleri", *Yeni Türkiye*, Yıl:5, Sayı 25.
- DEMİR, Osman (1997), *Ekonomide Devlet*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını No: 71. Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa (1993), *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi: Ankara.
- GOULD, Carol C. (1993), *Rethinking Democracy*, Cambridge University Press.
- GÖREN, Zafer (1995), *Temel Hak Genel Teorisi* 3. b., Dokuz Eylül Ün. Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yay. No:57. Ankara.
- GRAY, John (1986), *Liberalism*, University of Minnesota Press.
- KAPANİ, Münci (1993), *Kamu Hürriyetleri*, 7.b. Yetkin Yayınları: Ankara.
- KILLIOĞLU, İsmail (1998), "İnsan ve Özgürlük Üstüne Bir Deneme", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl. 4, Sayı. 22, ss.691-695.
- ÖNER, Necati (1990), *İnsan Hürriyeti*. Kültür Bakanlığı Yay. No: 781, Kültür Eserleri No:80, Sistem Ofset: Ankara.

Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif
Özgürlükler

“Özgürlük ve Sorumluluk”, *Yeni Türkiye*, Yıl: 5, Sayı: 29, ss.192-193.

RIKER, William H. (1990), “Civil Rights and Property Rights” in *Liberty, Property and The Future of Constitutional Development*, ed. PAUL, Ellen Frankel; DICKMAN, Howard, State University of New York Press: New York.

SİMHONY, Avital (1993), “Beyond Negative and Positive Freedom”, *Political Theory*, Vol. 21, Issue 1, p28.

YAYLA, Atilla (1998), *Liberalizm*, 2.b. Liberte Yayınları:17, Ankara.

YAYLA, Atilla (2000), *Özgürlük Yolu- Hayek'in Sosyal Teorisi*, 2.b. Liberte Yayınları No: 35: Ankara.